

ბაზრის რეგულირების მექანიზმების ფაქტობრივი გაუმჯობესით გამომწვეული შედეგები

ეკონომიკის რეფორმირებისა და საქართველოს დამოუკიდებელი ეკონომიკური სისტემის ჩამოყალიბების პროცესი, ხშირ შემთხვევაში არათანმიმდევრული ეკონომიკური პოლიტიკის შედეგად, დროში საკმაოდ გაიწელა.

ამის მიზეზი, არცთუ იშვიათად, ეკონომიკური პროცესების იდეოლოგიურ მარწმენებში მოქცევა და მიმდინარე ეკონომიკური პროცესების ანალიზის არარსებობა, ან, საუკეთესო შემთხვევაში, ზედაპირული ანალიზია. სამწუხაროდ, სახელმწიფომ პრაქტიკულად გააუქმა ყველა ის სამეცნიერო_კვლევითი დაწესებულება, რომელთა პირდაპირი მოვალეობაც სწორედ საბაზრო ეკონომიკის ფორმირების მონიტორინგი და მიმდინარეობის მეცნიერული ანალიზი იყო. შესაბამისად, აღნიშნული ფუნქცია არასამთავრობო სექტორმა აიღო თავის თავზე.

ნოდარ სადური,
ეკონომიკის დოქტორი

ეკონომიკის პრობლემების კვლევის ცენტრი, რომელიც გასული წლის აგვისტოდან ფუნქციონირებს, ძირითად ამოცანად სწორედ ამ ვაკუუმის ამოვსებას და საქართველოში მიმდინარე ეკონომიკური პროცესების ობიექტურ ანალიზს ისახავს.

აღნიშნულმა ცენტრმა ფრიდრიხ ბერგის ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით განახორციელა პროექტი „ეკონომიკის მარეგულირებელი ორგანოების განვითარება საქართველოში“, რომლის ფარგლებში გამოკვლეული იქნა დამოუკიდებელი მარეგულირებელი კომისიების საქმიანობა, ბაზრის რეგულირებების მექანიზმების ფაქტობრივი გაუმჯობესებით გამოწვეული შედეგები და ეკონომიკური უსაფრთხოების ინდიკატორების როლი ბაზრის რეგულირებაში.

პოსტკომუნისტური გრანდფორმაცია, რომელიც აღმოსავლეთ ევროპის სახელმწიფოებში ბოლო 20 წლის განმავლობაში მეტ-ნაკლები წარმატებით მიმდინარეობს, საქართველოსთვის განსაკუთრებით რთული აღმოჩნდა. აღნიშნულ სირთულეებს ჰქონდა როგორც ობიექტური, ისე სუბიექტური მიზეზები, კერძოდ კი, საქართველოს უწევდა სასიცოცხლო მნიშვნელობის რამდენიმე ამოცანის ერთდროულად გადაწყვეტა. უპირველეს ყოვლისა, ეკონომიკის რეფორმირების პარალელურად, იქმნებოდა დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფო. ამასთან, აღნიშნული პროცესების

დასაწყისი მიმდინარეობდა როგორც სამოქალაქო, ისე გერმანიული მთლიანობის შენარჩუნებისთვის წარმოებულ ომებში და მძიმე კრიმინოგენულ ვითარებაში. რასაკვირველია, აღნიშნულმა ფაქტორებმა ეკონომიკის რეფორმირების პროცესი უკანა პლანზე გადაწია.

სამწუხაროდ, რეფორმის პირველ წლებში, საქართველოს ბაზრის რეგულირების გამოცდილება, პრაქტიკულად, არ ჰქონდა, რაც ისტორიული ფაქტორით იყო გამოწვეული. უკანასკნელი 200 წლის განმავლობაში (თუ მხედველობაში არ მივიღებთ 1918-1920 წლებს), ეკონომიკური, მით უფრო, სტრუქტურული და სისტემური გადაწყვეტილებების მიღება საქართველოში არ ხდებოდა. ამდენად, ქვეყანა ნელა, მაგრამ მიზანმიმართულად ახდენდა საბაზრო ინსტიტუტების ჩამოყალიბებას და სახელმწიფოს მხრიდან ეკონომიკური პროცესების მართვა თანდათან რეგულირების სისტემებით იცვლებოდა.

ქვეყანას, რეალურად პირველად მის ისტორიაში, გაუჩნდა ეკონომიკის რეგულირების ისეთი მნიშვნელოვანი ინსტიტუტები, როგორიცაა: **ეროვნული ვალუტა, საგადასახადო სისტემა; გაჩნდა ანტიმონოპოლიური კანონმდებლობა, პარალელურად შეიქმნა მარეგულირებელი კომისიები.**

შეიქმნა ნებართვების სისტემა, ლიბერალური გახდა საგარეო ვაჭრობა, მინიმუმამდე შემცირდა რე-

გულირებადი ფასების რაოდენობა. რეალურად, სახელმწიფო სხვადასხვა ფორმით არეგულირებდა მხოლოდ ე.წ. „ბუნებრივი მონოპოლიების“ ფასებს.

2004 წლის დასაწყისამდე საქართველო აყალიბებდა საბაზრო ეკონომიკის რეგულირების ისეთ ინსტიტუციონალურ ბაზას, რომლის მაგვარიც ევროპის, ან ამერიკის სახელმწიფოებში იყო. გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ საქართველოს ნაკისრი აქვს ვალდებულებები საკუთარი კანონმდებლობის ევროკავშირის კანონმდებლობასთან ჰარმონიზაციის შესახებ (ამდენად, ევროპული მოდელიდან გადახვევა, ქვეყნის მისწრაფებას, საკუთარი ღირსეული ადგილი დაიკავოს ევროპულ ოჯახში, სერიოზული საფრთხის წინაშე აყენებს!).

2003 წლის წინემბრის ბოლოს, საქართველოში „ვარდების რევოლუციის“ შემდგომ, ეკონომიკის რეფორმირების ახალი ეტაპი იწყება, რომელიც თითქმის მთლიანად რუსეთიდან დაბრუნებული ოლიგარქის **კახა ბენდუქიძის** სახელს უკავშირდება.

საქართველოში რადიკალური ეკონომიკური (თუმცა ძნელია ამ პროცესს ეწოდოს „ეკონომიკური“) რეფორმები დაიწყო, რაც ხშირ შემთხვევაში სახელმწიფოს მხრიდან რეგულირების მექანიზმების გაუქმებაში გამოიხატებოდა.

საქართველოს სახელმწიფომ, სხვა მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვანი

რეგულაციების გაუქმების პარალელურად, უარი თქვა განხორციელებინა შრომის ბაზრის, კონკურენციის შემღუღდის, სურსათის უვნებლობის რეგულაციები, რომელთა გაუქმებამ ან შემღუღდამ მნიშვნელოვნად გააუარესა ეკონომიკური გარემო. მოსაზრებამ, რომ ეს ყველაფერი ინვესტიციების მოზიდვას ემსახურებოდა და აისახა საქართველოს სხვადასხვა რეგიონების მაჩვენებელზე, რეალურად ეკონომიკის განვითარებას უამრავი პრობლემა შეუქმნა. ამ პრობლემების გამოსწორება ან განეიტრალება საკმაოდ რთული იქნება და დროშიც სერიოზულად გაიწელება.

2004 წლიდან გაუქმდა საგზაო ფონდი, კავშირგაბმულობის, გრანსპორტისა და ფოსტის სამინისტრო – ურბანიზაციისა და მშენებლობის სამინისტრო, საგარეო ვაჭრობისა და საგარეო ეკონომიკური ურთიერთობების სამინისტრო, სახელმწიფო ქონების მართვის სამინისტრო, კვების პროდუქტების ექსპერტიზისა და მონიტორინგის სამსახური, მცენარეთა დაცვის სამსახური, მეცხოველეობისა და სანაშენ საქმის დეპარტამენტი, ძვირფასი ქვებისა და ლითონების დეპარტამენტი, დასაქმების სახელმწიფო სამსახური, „საქსტანდარტი“, კვების პროდუქტების ხარისხის ინსპექცია, ფიგოსანიტარული კონტროლი, გრანსპორ-

ტის მარეგულირებელი კომისია. გამარტივდა მშენებლობის პროცედურები.

მნიშვნელოვნად შემცირდა იმ საქმიანობათა ჩამონათვალი, რომელიც ლიცენზირებას მოითხოვდა. კერძოდ, ასეთი საქმიანობების 900 დასახელებიდან დარჩა მხოლოდ 114.

გაუქმდა ზომისა და წონის კონტროლი, ვეგერინარული საქმიანობის ლიცენზია და ნებადართვა, პესტიციდების წარმოების და ვაჭრობის ლიცენზია, წინასარეისო სამედიცინო შემოწმება და ა.შ.

პრაქტიკულად, დერეგულირებულია ფარმაცევტული პროდუქციით საბითუმო ვაჭრობა.

გაუქმდა საავიაციო გადაზიდვებში პროტექციონისტული ნორმა, რომელიც ქართული და უცხოური კომპანიების პარიტეტს ითვალისწინებდა.

თუ საქართველოში ბოლო 5 წლის განმავლობაში განხორციელებული სტრუქტურული ცვლილებების ანალიზს ჩავატარებთ, ნათლად გამოჩნდება, რომ აღნიშნული ცვლილებების მიზანი ეკონომიკის სრული დერეგულირებაა. საქართველოს კანონმდებლობა, მიუხედავად იმისა, რომ თეორიულად ევროპულ ორიენტაციას აღიარებს, აბსოლუტურად საპირისპიროდ ვითარდება. ამის საუკეთესო მაგალითად

გამოდგება საქართველოს შრომის კანონმდებლობა, რომელიც აგებულია დამქირავებელთა უფლებების პრიმატის აღიარებით და პრაქტიკულად მინიმუმამდეა დაყვანილი დასაქმებულთა ინტერესები.

საქართველოს ხელისუფლებამ, რეალურად, უარი თქვა არა მარტო თავად დაეცვა დასაქმებულთა ინტერესები, არამედ დასაქმებულებს საკუთარი უფლებების დაცვის ელემენტარული შესაძლებლობაც წაართვა, რადგან, კანონმდებლობით, დამსაქმებელს უფლება აქვს ნებისმიერ დროს, ყოველგვარი მიზეზის გარეშე გაათავისუფლოს დასაქმებული. რასაკვირველია, იმ ფონზე, როდესაც საქართველოს ეკონომიკა განიცდის მსოფლიო ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისის ზეგავლენას, სამუშაო ადგილების შემცირების პროცესი აქტიურად მიმდინარეობს, მიმდინარეობს შრომის ანაზღაურების შემცირებაც, რაც, საბოლოო ჯამში, ერთობლივ მოთხოვნას მკვეთრად აუარესებს და, თავის მხრივ, კიდევ უფრო დიდი საფრთხის წინაშე აყენებს ქართულ ეკონომიკას. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს პოლიტიკურ და საქმიან წრეებში საკმაოდ სერიოზულად მსჯელობენ შრომის არსებული კანონმდებლობის ევროპულ კანონმდებლობასთან ჰარმონიზაციაზე, რეალურად ლობი, რომელიც აღნიშნული კანონმდებლობის „ლიბერალიზაციას“ უჭერს მხარს, იმდენად ძლიერია, რომ ჰარმონიზაციის პროცესი ჯერ-ჯერობით საუბრის დონეს ვერ გასცდა. აღნიშნული, ერთი მხრივ, აშორებს საქართველოს ევროპულ სივრცესთან, ხოლო, მეორეს მხრივ, იწვევს ისედაც მონოპოლიზირებული შრომის ბაზრის კიდევ უფრო მონოპოლიზირებას, რომელზეც დამქირავებლების საბაზრო ძალაუფლება განუსაზღვრელია.

უნდა აღინიშნოს, რომ ანტიმონოპოლიური სამსახური მსოფლიო ბანკის, აშშ-ის მთავრობის, ევროპული სახელმწიფოების მაგერიალური, მეთოდური და ფინანსური დახმარებით იქმნებოდა. საქართველოს მიღწევებით ამ სფეროში საკმაოდ ხშირად გვიამაყია სხვადასხვა დონეზე, თუმცა ეს სულაც ვერ გახდა მისი გაუქმების და ერთი ხელის მოსმით დანგრევის ხელისშემშლელი ფაქტორი.

„გარდების რევოლუციის“, შემდგომ პერიოდში, სწორედ ანტიმო-

ნოპოლიური სამსახური აღმოჩნდა ის პირველი სერიოზული სტრუქტურა, რომელიც გაუქმდა. გაუქმდა არა მხოლოდ სამსახური, არამედ, მთელი კანონმდებლობა და მის ნაცვლად შეიქმნა კანონი „თავისუფალი ვაჭრობისა და კონკურენციის შესახებ“ და შესაბამისი სამსახური. საინტერესო ისაა, რომ ანტიმონოპოლიური სამსახურის გაუქმების მიზნად, ბაზარზე კონკურენციისთვის ხელშეწყობა დასახელდა. არგუმენტი გახლდათ ის, რომ მონოპოლია ინვესტირებისთვის ღარგის მომგებიანობის სიგნალი იქნებოდა და ისინი (ინვესტორები) სწორედ ამგვარ ღარგებში განათავსებდნენ ინვესტიციებს.

ლეს არაფერს კამათობს იმაზე, რომ ბაზარი რესურსების განაწილების საუკეთესო საშუალებაა და რაც მეტად ერევა სახელმწიფო ბაზრის ფუნქციონირებაში, მით უფრო ცუდად ანაწილებს ბაზარი რესურსებს და, ამავე დროს, რესურსების ნაწილი კორუფციულ გარიგებებს ხმარდება. არც ისაა ლაფარული, რომ ბაზრის ფუნქციონირებას ახასიათებს ე.წ. „ჩაფარდებები“ და ბაზარი რესურსებს ხშირ შემთხვევაში ეფექტიანად და სამართლიანად ვერ ანაწილებს, ამიტომ სახელმწიფოს მხრიდან ჩარევა ხშირად გარდაუვალია.

კამათი იმის თაობაზე, შემოღ-ნიშნული ორი ჭეშმარიტებიდან, რომელია „ჭეშმარიტება“, უფრო ჭეშმარიტი, კარგა ხანია გასცდა როგორც სამეცნიერო, ისე პოლიტიკური კამათის სფეროს და ხშირ შემთხვევაში, იდეოლოგიური საფუძვლის გარეშე არც კი განიხილება. რეალურად, არც ერთ ქვეყანაში ხელისუფლება, მიუხედავად ლეკლარირებული პრინციპებისა, არ ამბობს უარს ბაზარზე ძალაუფლების მქონე სუბიექტების მიმართ გარკვეული ღონისძიებების გატარებაზე. ამის მაგალითად მსოფლიოში ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი კორპორაციის – „იეროსოფტ“-ის – ამერიკული და ევროპული სასამართლო პროცესებიც კმარა.

საქართველოს კანონის „თავისუფალი ვაჭრობისა და კონკურენციის შესახებ“, მიზნად გამოცხადებულია ფიზიკური და იურიდიული პირებისათვის თავისუფალი ვაჭრობისა და კონკურენციის ბარიერების მოხსნა, ბაზარზე შესვლის აღმინისტრაციული წინააღმდეგო-

ბების აღკვეთა, სახელმწიფო და ადგილობრივი ხელისუფლების მხრიდან დისკრიმინაციული ბარიერების არსებობის აღკვეთა. ამ მიზნიდან გამომდინარეობს, რომ ფიზიკურ და იურიდიულ პირებს ბაზარზე შესვლას სახელმწიფო უშლის, ხოლო, ბაზარზე შესვლის სხვა, თუნდაც ხელოვნური, ბერკეტები არ არსებობს.

მიუხედავად იმისა, რომ კანონი არ აღიარებს საბაზრო ძალაუფლების მქონე სუბიექტების სახელმწიფოს დახმარების გარეშე წარმოქმნის შესაძლებლობას, კანონში მაინც „გაიპარა“ ჩანაწერი, რომლის მიხედვითაც, სახელმწიფო ვალდებულია იღებს ღირებულებას „რეგულირებად ეკონომიკურ სფეროებში საზოგადოების სასიცოცხლო და ეკონომიკური ინტერესები“. შესანიშნავია! მაგრამ გარდა რეგულირებადი სფეროებისა, ეკონომიკის აბსოლუტურად დიდი ნაწილი დერეგულირებულია. შესაბამისად, სახელმწიფო უარს ამბობს ამ სფეროებში სახელმწიფოს ან საზოგადოების ეკონომიკური, ან სასიცოცხლო ინტერესები ღირებულებას, იმ ფონზეც კი, როდესაც ასეთ სფეროებში კონკურენცია შეზღუდულია.

კანონის მიხედვით, სახელმწიფო მხოლოდ რეგულირებად სფეროებს უწევს მონიტორინგს და, რაც მთავარია, რეგულირების მხოლოდ ერთ - საგარიფო ფორმას ხელავს.

ყველაზე საინტერესო კი ისაა, რომ ზოგადად კანონი მონოპოლიურ საქმიანობად სახელმწიფოს ქმედებებს აღიქვამს. ამდენად, ცხადია, სახელმწიფო საკუთარ თავს ვერ გაუწევს კონტროლს.

სამწუხაროდ, მიუხედავად შეზღუდული სფეროსი, ამ კანონის ცხოვრებაში გატარება და აღსრულება საკმაოდ რთულია. ერთი მარტივი ფაქტის გამო. ამ კანონის საფუძველზე შექმნილი სამსახურის თანამშრომელთა რაოდენობა მკვეთრად შეზღუდულია (20-მდე თანამშრომელი). ასეთი რაოდენობის ადამიანური რესურსით კი, ნებისმიერი ქმედების განხორციელება შეუძლებელია. შესაბამისად, ეს სამსახური არ ფუნქციონირებს. წინააღმდეგ შემთხვევაში, წარმოუდგენელია, რომ სახელმწიფო თავისი ქმედებებით ხელს უწყობდეს ცალკეულ ბიზნეს სტრუქტურებს ან „ბირავდებს“ მისთვის არასასურველ სტრუქტურებს და აღნიშნული სამსახური არანაირ რეაგირებას არ ახდენდეს.

ის, რომ ასეთი სფეროების რეგულირების არარსებობა საზოგადოებრივ დანახარჯს ზრდის და მოსახლეობის ცხოვრების დონეს აუარესებს, რამდენიმე საინტერესო მაგალითამაც დაადასტურა. კერძოდ, საქართველოში ინვესტირებას აპირებდა ერთ-ერთი ავსტრიული კომპანია, მაგრამ ეს შეუძლებელი აღმოჩნდა. ამ ფაქტმა დიპლომატიური სკანდალი გამოიწვია. როდესაც იმდროინდელი პრემიერ-მინისტრი იმყოფებოდა ავსტრიაში, ეს საკითხი მისი ავსტრიის კანცლერთან შეხვედრაზე განხილვის ერთ-ერთი თემა იყო, თუმცა, ვერც პრემიერ-მინისტრმა შეძლო საკითხის გადაჭრა. შესაბამისად, შეფერხდა ავსტრიული ინვესტიცია, ადგილობრივ კომპანიას საშუალება მიეცა კონკურენცის გარეშე ეფუძნებოდნენ და საქონელი უფრო მაღალ ფასად გაეყიდა. მომხმარებელი კი წაგებული დარჩა.

მეორე მაგალითი კი, საქართველოში ჰიგიენური მოხმარების საგნების იმპორტიორი ერთ-ერთი კომპანიის საქმიანობით სახელმწიფო მაკონტროლებელი ორგანიზაციების დანიტერესების შემდეგ პროდუქციის მკვეთრ გაძვირებას შეეხება. იმის გამო, რომ ფინანსურმა პოლიციამ კომპანიის საწყობები დალუქა, ბაზარზე ჰიგიენური პროდუქციის მყისიერი დეფიციტი გაჩნდა და ფასები ჯერადად გაიზარდა.

მიუხედავად იმისა, რომ ეს ორი შემთხვევა კარგად ასახავს სახელმწიფოს მხრიდან საბაზრო ძალაუფლების მქონე სუბიექტთა საქმიანობის მონიტორინგის აუცილებლობას, უნდა აღინიშნოს, რომ საბაზრო ძალაუფლების მქონე სუბიექტთა არსებობა გამონაკლისი სულაც არ არის და ასეთ საწარმოებს რეალურად ეკონომიკის ბევრ სფეროში შესვლები.

სამწუხაროდ, საქმე მხოლოდ ანტიმონოპოლიური სამსახურის გაუქმებას არ შეეხება. „ვარდების რევოლუციის“ შემდეგ, ხელისუფლების სამიზნე ეროვნული ბანკიც გახდა.

თუ დამოუკიდებელი საქართველოს ეკონომიკური ინსტიტუტების განვითარების ისტორიას გადავხედავთ, ნათლად ჩანს, რომ საქართველოს ეროვნული ბანკი ერთ-ერთი ყველაზე წარმატებული მარეგულირებელი ინსტიტუტი იყო. მისი წარმატებების ჩამოთვლა საჭირო არც არის, რადგან ის, რომ საქართვე-

ლოს აქვს ეროვნული ვალუტა, რომელიც ინარჩუნებს პოზიციებს, და რომ საქართველოს საბანკო სისტემამ მრავალ ქარგებილს გაუძლო, სწორედ ეროვნული ბანკის დამსახურებაა.

სამწუხაროდ, საქართველოში საკმაოდ აქტიურად განიხილებოდა ამ სფეროს აბსოლუტური ღერეგულირების შესაძლებლობა იმ დონეზე, რომ საუბარი ე.წ. „სავალუტო ფარის“ ან „სავალუტო საბჭოს“ შექმნას შეეხებოდა, რაც ეროვნული ბანკის ფუნქციების მინიმუმებს და, რეალურად, მხოლოდ ვალუტის გაცვლითი კურსის შენარჩუნებას გულისხმობდა. არ განხორციელდა ეს საკითხი, შეიცვალა ბრძოლის ფორმა, მაგრამ მიზანი იგივე დარჩა – ეროვნული ბანკის, როგორც ერთ-ერთი ყველაზე წარმატებული სტრუქტურის უფლებების შექვეყნა და საზღვარგარეთული ფუნქციის ბანკიდან გამოკანა. ეს მიზანი სერიოზული გართულებების გარეშე იქნა მიღწეული და ეროვნული ბანკი დაიშალა. იდეის ავტორები უფრო შორს წაივლინენ და ნაცვლად საბანკო სისტემის მონიგორინგისა და ანალიზისა, ეროვნული ბანკის ერთადერთ ფუნქციად ინფლაციასთან ბრძოლა გამოაცხადეს და თან ისე, რომ ინფლაციის მაჩვენებლის გადაჭარბების შემთხვევაში, ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის პასუხისმგებლობის საკითხი დგება.

უნდა შეგახსენოთ, რომ ეროვნული ბანკის შესახებ ორგანული კანონის შესაბამისად, ეროვნული ბანკი დამოუკიდებელი სტრუქტურაა, რომლის პრეზიდენტი ირჩევა ბანკის საბჭო და მას პოლიტიკური იმუნიტეტი იცავს, რაც იმას ნიშნავს, რომ ბანკის პრეზიდენტი ხელშეუხებელია და, პოლიტიკური ქარგებილების მიუხედავად, მისი თანამდებობიდან გათავისუფლება მხოლოდ გარკვეული პირობების მქონე დავითაა შესაძლებელი. ეს ნამდვილად ასე იყო „გარდების რევოლუციამდე“, მაგრამ „რევოლუციის“, შემდეგ, ეროვნული ბანკის პრეზიდენტი პრემიერ-მინისტრმა გლეკამერების წინ ისე მოხსნა და პრეზიდენტობის ახალი კანდიდატი ისე წარადგინა, არც კი გახსენებია, რომ ეროვნული ბანკი დამოუკიდებელი სტრუქტურაა და რომ არავის, მით უმეტეს, მთავრობის მეთაურს, ამის გაკეთების უფლება არ ჰქონდა. საბოლოოდ კი, მივიღეთ სიტუაცია, რომ ეროვნული ბანკი თითქმის წელიწადნახევარი პრეზიდენტის გარეშე დარჩა. შესაბამისად, ინსტიტუციურად და ადამიანური რესურსების მხრივ საკმაოდ დასუსტებულმა ეროვნულმა ბანკმა ვერ განახორციელა ის ფუნქციები, რომელიც ქვეყანაში მაკროეკონომიკურ სტაბილიზაციას უზრუნველყოფდნენ და მივიღეთ რამდენიმე საკმაოდ სერიოზული უარყოფითი შედეგი. საქართველო საბანკო კრიზისის წინაშე აღმოჩნდა, რაც შესაძლოა იპოთეკური დაკრედიტების კრიზისის ფონზე განვიხილოთ. ბანკები, ყოველგვარი ნორმატივების მქონედ დატოვების გარეშე, იძლეოდნენ იპოთეკურ და სამომხმარებლო სესხებს, ხოლო, იმის გამო, რომ სესხები არ იყო სათანადოდ უზრუნველყოფილი, უკვე გასული წლის გაზაფხულზე დაიწყო არგადახდების პრაქტიკა, რამაც ბანკების ლიკვიდურობაზე უარყოფითად იმოქმედა და, რაც მთავარია, მათი დაკრედიტებისუნარიანობა მკვეთრად შეამცირა. შესაბამისად, შემცირდა ბიზნესის დაკრედიტება, დაიწყო ბიზნესაქტივობების შესუსტება, სამუშაო ადგილების შემცირება და ბანკები „მოჯადოებულ წრეში“ აღმოჩნდნენ. შესაბამისად, 2008 წელი საქართველოში მოქმედმა პრაქტიკულად ყველა საბანკო დაწესებულებამ სერიოზული მარალით დაასრულა. გაიმარდა საპროცენტო განაკვეთი (მიუხედავად ინფლაციის შედარებით დაბალი გემპებისა) და შედეგად, ეკონომიკის დაკრედიტება კიდევ უფრო შემცირდა. ცხადია, ეს მხოლოდ იმის ბრალი არაა, რომ ეროვნული ბანკი ვერ ახდენდა ბანკების საქმიანობის კონტროლს, მაგრამ შედეგები შესაძლოა ნაკლებად მკვივნეული ყოფილიყო, ბანკი რომ თავის სიმძლავრე დარჩენილიყო და მთავრობისაგან დამოუკიდებელი პოლიტიკა გაეგრძეებინა.

ამით არ დასრულებულა საბანკო რეგულირებაზე შეგვეხები. უკვე 2009 წლის მარტში, კახა ბენდუქიძე ახალი „გენიალური“ იდეით გამოვიდა და მოითხოვა საქართველოში ეროვნულ ვალუტას – ლარს – ჩამოერთვას ერთადერთი კანონიერი საგადასახდელი საშუალების სტატუსი და იგი გადაუნაწილდეს დოლარსა და ევროს. ამ ნაბიჯის განხორციელების შემთხვევაში, საქართველოს სახელმწიფო კარგავს ეკონომიკის რეგულირების ისეთ მექანიზმს, რომელიც

გორიცაა ვალუტა და ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა. სახელმწიფოები, სადაც მულტისავალუტო (ალბათ, უფრო სწორედ ბისავალუტო) რეჟიმებია, ცხადია, არსებობს, მაგრამ, უმეტეს შემთხვევაში, ეს ხდება დროებით, როდესაც ერთი ვალუტა მეორე ვალუტით უნდა ჩანაცვლდეს. ფული ხომ სხვა არაფერია, თუ არა ნიღბი. სამწუხაროდ, არც ისაა საილუმლო, რომ საქართველოს მოსახლეობისა და განსაკუთრებით უცხოელი ინვესტორების ნიღბი ქართული სახელმწიფოს მიმართ არცთუ ისე მაღალია. ამდენად, თუ ადამიანები დადგებიან არჩევანის წინაშე, ენდონ ლარს (ანუ საქართველოს სახელმწიფოს), დოლარს (აშშ-ის ფედერალურ სარეზერვო სისტემას) თუ ევროს (ევროპის ცენტრალურ ბანკს), დიდი ეკონომიკური გათვლები არ იქნება საჭირო იმის დასადგენად, რომ ლარი მისი წინამორბედის - კუპონის - ბედს გაიმყარებს, ხოლო ეროვნული ბანკის ფუნქციები ნულამდე დავა და მისი არსებობა საჭირო აღარ იქნება. შესაბამისად, სახელმწიფო დაკარგავს მაკროეკონომიკური რეგულირების ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ბერკეტს.

შემდგომ კი, ბაზრის ღერეგულირების შედეგების კვლევის საჭიროებაც აღარ იქნება. ასეთი მნიშვნელოვანი სამი სფეროს აბსოლუტური ღერეგულირების შემდეგ, სხვა სფეროების ღერეგულირებაზე საუბარი, შესაძლოა, არც იყოს იმდენად აქტუალური, მაგრამ როდესაც საუბარი ეხება ადამიანთა ჯანმრთელობას და კონსტიტუციით გარანტირებული სიცოცხლის უფლებას, არ შეიძლება ამ სფეროებში ღერეგულირების შედეგებზე არ გაგვახსილოთ ყურადღება.

უპირველეს ყოვლისა, საუბარი შეეხება სურსათის უვნებლობას. იმ მოტივით, რომ ეს სფერო კორუფციული გარიგებების სფერო იყო, ნაცვლად კორუფციასთან ბრძოლისა, გაუქმდა სახელმწიფოს ფუნქცია, ებრძოლოს ფალსიფიკაციას და უხარისხო სურსათს.

თეორიულად ეს ყველაფერი გასაგებია. ბაზარი იმ საწარმოებს, რომლებიც აწარმოებენ უხარისხო, სამოგადოებისათვის მავნე პროდუქტებს, „ჩაბირავს“ და გაიმარჯვებენ ის საწარმოები, რომელთა პროდუქტი არ იქნება სამიში ჯან-

გორიცაა ვალუტა და ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა. სახელმწიფოები, სადაც მულტისავალუტო (ალბათ, უფრო სწორედ ბისავალუტო) რეჟიმებია, ცხადია, არსებობს, მაგრამ, უმეტეს შემთხვევაში, ეს ხდება დროებით, როდესაც ერთი ვალუტა მეორე ვალუტით უნდა ჩანაცვლდეს. ფული ხომ სხვა არაფერია, თუ არა ნიღბი. სამწუხაროდ, არც ისაა საილუმლო, რომ საქართველოს მოსახლეობისა და განსაკუთრებით უცხოელი ინვესტორების ნიღბი ქართული სახელმწიფოს მიმართ არცთუ ისე მაღალია. ამდენად, თუ ადამიანები დადგებიან არჩევანის წინაშე, ენდონ ლარს (ანუ საქართველოს სახელმწიფოს), დოლარს (აშშ-ის ფედერალურ სარეზერვო სისტემას) თუ ევროს (ევროპის ცენტრალურ ბანკს), დიდი ეკონომიკური გათვლები არ იქნება საჭირო იმის დასადგენად, რომ ლარი მისი წინამორბედის - კუპონის - ბედს გაიმყარებს, ხოლო ეროვნული ბანკის ფუნქციები ნულამდე დავა და მისი არსებობა საჭირო აღარ იქნება. შესაბამისად, სახელმწიფო დაკარგავს მაკროეკონომიკური რეგულირების ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ბერკეტს.

შემდგომ კი, ბაზრის ღერეგულირების შედეგების კვლევის საჭიროებაც აღარ იქნება.

ასეთი მნიშვნელოვანი სამი სფეროს აბსოლუტური ღერეგულირების შემდეგ, სხვა სფეროების ღერეგულირებაზე საუბარი, შესაძლოა, არც იყოს იმდენად აქტუალური, მაგრამ როდესაც საუბარი ეხება ადამიანთა ჯანმრთელობას და კონსტიტუციით გარანტირებული სიცოცხლის უფლებას, არ შეიძლება ამ სფეროებში ღერეგულირების შედეგებზე არ გაგვახსილოთ ყურადღება.

უპირველეს ყოვლისა, საუბარი შეეხება სურსათის უვნებლობას. იმ მოტივით, რომ ეს სფერო კორუფციული გარიგებების სფერო იყო, ნაცვლად კორუფციასთან ბრძოლისა, გაუქმდა სახელმწიფოს ფუნქცია, ებრძოლოს ფალსიფიკაციას და უხარისხო სურსათს.

თეორიულად ეს ყველაფერი გასაგებია. ბაზარი იმ საწარმოებს, რომლებიც აწარმოებენ უხარისხო, სამოგადოებისათვის მავნე პროდუქტებს, „ჩაბირავს“ და გაიმარჯვებენ ის საწარმოები, რომელთა პროდუქტი არ იქნება სამიში ჯან-

მრთელობისათვის. მაგრამ არავინ სვამს კითხვას, – რის ფასად? ალამიანი გაიგებს მანებელია თუ არა ესა თუ ის პროდუქტი მხოლოდ მას შემდეგ, რაც მოინახრს მას და საკუთარი ჯანმრთელობის გაუარესების, ან კიდევ უფრო მძიმე შედეგების დადგომის ხარჯზე უნდა დარწმუნდეს პროდუქციის უხარისხობაში(!)

სამწუხაროდ, ყველა გაუქმებული რეგულაციის ეკონომიკური შედეგის გათვლა საკმაოდ რთუ-

ლია, ხშირად შეუძლებელიც კი. ერთი კი ცხადია, რომ ხელისუფლებას არ აქვს ნათლად ჩამოყალიბებული პოზიცია ამ და სხვა საკითხების მიმართ, რასაც ადასტურებს ის გარემოებაც, რომ ერთი და იმავე ხელისუფლებაში, მეტიც, მინისტრთა ერთ კაბინეტში, ერთი პრემიერ-მინისტრის ხელმძღვანელობით, ერთი მინისტრის მეორე მინისტრით შეცვლის პარალელურად, ხშირად ამ დარგში მთელი პოლიტიკა იცვლება. ასე მაგალითად, დღეს დღის

წესრიგში დადგა ანტიმონოპოლიური კანონმდებლობის აღდგენის საკითხი.

ცხადია, სჯობს გვიან, ვიდრე არასდროს, მაგრამ გასული 4-5 წლის განმავლობაში ქვეყანაში იმდენად დამახინჯდა ეკონომიკური ურთიერთობები, რომ მის ცივილიზებულ, ევროპულთან მიახლოებულ სტანდარტებზე გადასვლას არაერთი წელი დასჭირდება და ისიც, მხოლოდ სწორი, მიზანდასახული, შეუქცევადი რეფორმების ფონზე.

რეკომენდაციები

- საქართველოში უნდა განახლდეს საბაზრო ეკონომიკის რეგულირების ისეთი ინსტიტუციონალური ბაზის ჩამოყალიბება, რომელიც დაგეგმვარება საკუთარი კანონმდებლობის ევროკავშირის კანონმდებლობასთან პარამონიზაციაში და ხელს შეუწყობს ქვეყნის ევრო-ატლანტიკურ სტრუქტურებში ინტეგრაციას.

- ექსპერტებთან, მეცნიერებებთან და სხვა დანიჭერესებულ პირებთან მონაწილეობით უნდა დაიწყოს შრომის ბაზრის, კონკურენციის შეზღუდვის, სურსათის უვნებლობის და სხვა რეგულაციების (რომელთა გაუქმებამ ან შეზღუდვამ მნიშვნელოვნად გააუარესა ეკონომიკური გარემო) ევროპული გამოცდილების მიხედვით აღდგენა-ზე მუშაობა.

- უმნიშვნელოვანესია შრომის კანონმდებლობის სრულყოფა. დღევანდელი კანონმდებლობა, რომელიც აპირირი იცავს დამსაქმებლის ინტერესებს, კიდევ უფრო მძიმე დღეში აგდებს დასაქმებულებს, რადგან, იგი მათ ართმევს სასამართლოს მეშვეობით საკუთარი უფლებების დაცვის შესაძლებლობასაც კი.

- მიუხედავად ხელისუფლების მიერ უკანასკნელ პერიოდში გამოთქმული მოსაზრებისა, რომლის თანახმადაც, ის აპირებდა ანტიმონოპოლიური რეგულირების აღდგენას, კონკრეტული ნაბიჯები არ არის გადადგმული. ამდენად, უნდა დაიწყოს სახელმწიფოს მხრიდან ბაზრის კვლევა, საბაზრო ძალაუფლების მქონე სუბიექტების გამოვლენა და ისეთი ღონისძიებების შემუშავება, რომელთა საშუალებითაც კომპანიები საბაზრო ძალაუფლების გამოყენებას მომხმარებელთა საზიანოდ ვერ შეძლებენ.

- მნიშვნელოვანია, განისაზღვროს ის მექანიზმები, რომლითაც ბაზარზე კონკურენციის ხელშეწყობა უნდა განხორციელდეს. აღნიშნული, რა თქმა უნდა, არ გულისხმობს ადმინისტრაციული რესურსის გამოყენებით ბიზნესის ხელოვნური შეზღუდვების დაწესებას.

- იმისათვის, რომ საქართველოში ადგილობრივი წარმოების ხელშეწყობა მოხდეს, აუცილებელია მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის (ვტო) ფარგლებში ანტიდემპინგური ღონისძიებების განხორციელება და პარალელურად, ხარისხის კონტროლი. წინააღმდეგ შემთხვევაში, საქართველოს აქვს შანსი, გახდეს მემოზებული სახელმწიფოების იაფი და უხარისხო საქონლის გასაღების ბაზარი.

- დღეს არსებული “თავისუფალი ვაჭრობისა და კონ-

კურენციის შესახებ” კანონიც იძლევა იმის საშუალებას, რომ სახელმწიფომ თავად არ უბიძგოს ხელი მონოპოლიური სტრუქტურების წარმოქმნას. სამწუხაროდ, იმის გამო, რომ სახელმწიფო ხშირად არღვევს “სახელმწიფო შესყიდვების შესახებ” კანონმდებლობას, იგი ცალკეულ სუბიექტებს საბაზრო ძალაუფლების მოპოვებაში უწყობს ხელს.

- უნდა განისაზღვროს ბაზრის ის წილი, რომლის ფლობაც ბაზრის კონკრეტული სეგმენტის ან სფეროსათვის ჩაითვლება საბაზრო ძალაუფლებად. ამ წილის შემთხვევაში ბაზარზე ოპერირების შემთხვევაში, ჩაითვლება, რომ კომპანიას აქვს საბაზრო ძალაუფლება და მისი საქმიანობა დაექვემდებარება მონიტორინგს.

- განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს ბაზარზე ე.წ. “გრესკულ” შეთანხმებებს, მათ შორის ისეთ სფეროებში, რომლებიც, შესაძლოა, ბაზრის რეგულირებად სეგმენტებს შეეხება (მაგალითად, ენერგეტიკა, გრანსპორტი, კავშირგაბმულობა).

- მომხმარებელთა უფლებების დაცვა უნდა იქცეს სახელმწიფოს ერთ-ერთ ძირითად ფუნქციად. ამისათვის, გამოყენებულ უნდა იქნეს როგორც აღმასრულებელი ხელისუფლების, ისე სახალხო დამცველის აგვორიტივი და შესაძლებლობები.

- მონეტარული პოლიტიკის ეფექტიანობის გაზრდის მიზნით, აუცილებელია, ეროვნული ბანკი გათავისუფლდეს მთავრობის ზეწოლისაგან, მას დაუბრუნდეს საავალუო ბაზრის რეგულირების მექანიზმები და მონიტორინგის ფუნქცია.

- ამასთან ეროვნული ბანკს უნდა დაუბრუნდეს საბანკო სფეროში მომხმარებელთა უფლებების დაცვის ფუნქცია. საბანკო დაწესებულებების მიერ დადგენილი ნორმატივებისა და მომხმარებელთა უფლებების დარღვევის უმნიშვნელო ფაქტებიც კი, სერიოზული განსჯის საგანი უნდა გახდეს.

- სახელმწიფომ უნდა დააფინანსოს სპეციალური ლაბორატორიების შექმნა და ფუნქციონირება, რომლებიც შეისწავლიან ბაზარზე საქონლის ხარისხს, მარკირების წესს, მათში მანე ნივთიერებების არსებობას და ა.შ.

- მნიშვნელოვანია, რომ რეგულირების შესახებ კანონმდებლობა იყოს სრულყოფილი, ქვეყანაში დაინერგოს სტანდარტიზაციის ერთიანი სისტემა. მაშინ, როცა აქცენტი კეთდება საქართველოს ეკონომიკის ექსპორტზე ორიენტირებულობაზე, ხარისხის მონიტორინგის ევროპული სისტემების დანერგვის გარეშე, ექსპორტზე ოცნებაც კი არ შეიძლება.